Diskuse

Rok 1968 a K 231

Několik poznámek k diskusi nad knihou Jiřího Hoppeho

Zora Dvořáková

Ve vyzvání, abych se zapojila na stránkách časopisu *Soudobé dějiny* do volně koncipované diskuse nad knihou Jiřího Hoppeho *Opozice '68: Sociální demokracie, KAN a K 231 v období Pražského jara*,¹ bylo podotknuto, že „nemá jít o klasickou recenzi, ale o osobní (a třeba i dost subjektivní) komentář k textu, který pojednává o dosud nezpracovaném a do značné míry také v historiografii opomíjeném tématu“.² Ve svém textu se tedy přidržím tohoto zmíněného požadavku a zaměřím se na organizaci K 231, a to z toho důvodu, že jsem v tomto dění v několika momentech byla přímým divákem a svědkem.

K charakteru a pojetí knihy Jiřího Hoppeho chci říci, že velmi oceňuji, jak je fundovaně založená na rozsáhlém studiu pramenů. Díky důkladné znalosti faktografie si autor udržuje nadhled, a to mu umožňuje objektivně líčit, jak se věci tehdy měly. Protože jsme dosud zahrnuti výklady, které v různých memoárech, dokumentárních filmech a různých veřejných vystoupeních poskytovali reformní komunisté, kteří později stanuli v řadách disentu, obraz dění šedesátých let, a zejména roku 1968 se idealizuje a tito aktéři v něm vystupují jako téměř přesvědčení demokraté.

1 Praha, Prostor 2009. Kniha obdržela ocenění Magnesia litera 2010 v kategorii Litera pro objev roku.

2 Citováno z e-mailové korespondence s redakcí *Soudobých dějin* z jara letošního roku.

Ale tak tomu v mnohých případech nebylo – a kniha Jiřího Hoppeho to věrohodně dokládá. Ve skutečnosti čelným reformním komunistům snahy sociálních demokratů i formujícího se Klubu angažovaných nestraníků a Klubu 231 překážely a vadily. To už bylo mimo limity, které reformní komunisté mohli akceptovat. Ve vzrušené atmosféře, která tehdy existovala, se pozorně nenaslouchalo tomu, co říkají. A oni říkali, že usilují o demokratizaci – nikdy neřekli „Usilujeme o demokracii“, natož „Chceme obnovit demokracii“.

Těch několik měsíců „pražského jara“ s heslem „socialismus s lidskou tvář“ vyvolávalo v nekomunistických kruzích naději, že režim prodělá výraznou změnu k lepšímu, a touha po změně byla tak silná, že představy o ní naprosto předbíhaly skutečný stav. Přestával se vnímat rozdíl mezi významem slov „demokratizace“ a „demokracie“. Tomu napomáhalo zrušení cenzury, v některých časopisech se objevila témata, která do té doby byla tabuizovaná, ba dosud zakázaná. Mladí lidé byli oslněni, jaké se jim do rukou dostávaly knihy, o čem se dozvídali a o čem se mohlo na veřejnosti hovořit. Touha po svobodné občanské společnosti se promítla do snah obnovit zrušené či zakázané spolky. Sama jsem se účastnila setkání bývalých ymkařů, kteří jednali o obnovení spolku YMCA v Československu.

Obdobně proběhla přípravná setkání bývalých sokolů a bývalých junáků i některých dalších organizací. Byla to situace, která se reformním komunistům vysmekla z rukou: takhle daleko demokratizace jít neměla. Žili na vlně popularity a nevěděli si rady, jak tento běh věcí zarazit, současně se báli hrozeb Sovětů. Proto oddalovali schválení stanov KAN a K 231 a snažili se je vtěsnat pod Národní frontu.

Jedenadvacátý srpen tehle obrovský a pro ně neřešitelný problém, pokud neměli odvahu použít mocenské prostředky, vyřešil za ně. Je to tristní a trpké konstatování...

* * *

Než se dostanu k vlastním poznatkům z roku 1968, chci ještě podotknout jednu věc: Političtí vězni, a to zejména z řad bývalé národněsocialistické strany, se od začátku šedesátých let mezi sebou scházeli. Byli to převážně ti, kteří byli souzeni v procesu Milady Horákové a v následných třiceti pěti procesech. Protože to byli lidé, kteří měli za sebou politické zkušenosti nejen z poválečného období, ale někteří už z konce první republiky, velmi věcně a střízlivě analyzovali a posuzovali signály určitých změn, které se v první polovině šedesátých let objevovaly. Leckterí z nich (vedle bývalých pravicových sociálních demokratů, lidovců a dalších) se pak objevili v K 231. V tom zřejmě musíme hledat onu evidentní střízlivost, věcnost, ale i ostražitost, jimiž se K 231 vyznačoval – narozdíl od KANu, v něm bylo mnohem víc nadšení a iluzí.

Některé z představitelů K 231 jsem dobře znala (zpravidla od okamžiku, kdy se vrátili z vězení) a i v roce 1968 jsem s nimi byla v kontaktu. Patřil mezi ně Zdeněk Mráz (i jeho bratr Míla Mráz), Ladislav Gruber, František Falerski-Bonny, Miloslav Čapek, Jiří Řehák, Jan Nesládek, Vladimír Valenta, Miloš Slabák, Milan Slavík a další. Bylo to dáno tím, že to byli přátelé mého muže, Vladimíra Dvořáka, který se rovněž účastnil vzniku K 231 v Praze na Žofíně, byl členem jeho dokumentační

komise a na kladenském okrese s dalšími politickými vězni z Kladenska, Slánska a z přilehlých oblastí inicioval založení pobočky K 231, poté byl zvolen jejím předsedou. O tom jsem publikovala stať „Klub 231 v kladenském okrese“.³ Toto jejich přátelství vzniklo v táboře Rovnost, kde většina z nich byla vězněna, a zpravidla končilo až se závěrem jejich životů.⁴

Po návratu do běžného života kontakty mezi sebou dál udržovali a scházeli se jak v Praze, tak na venkově. Byla jsem svědkem zaujatých debat, v nichž probírali současný vývoj, přičemž u nich trvale převládal naprosto střízlivý pohled na postupné „prozírání a prozření“ soudruhů, které si leckterý z politických vězňů pamatoval jako nekompromisní straníky a nelítostné členy akčních výborů, kteří v padesátých letech 20. století přesvědčeně naplňovali heslo o třídní nenávisti a třídním boji.

Střízlivost a obezřetnost byly pro K 231 příznačné. Vzpomínám si na debatu, které jsem byla přítomna a v níž se hovořilo o právě uskutečněném průvodu na 1. máje, v němž dominoval KAN, zatímco K 231 se choval zcela nenápadně. Pod dojmem hesel, která tu členové KANu skandovali, padla mezi členy K 231 poznámka: „Proboha, co to dělají? Jako by šli s bubnem na zajíce!“

Velmi zaujatě a úporně mezi sebou debatovali o charakterových a mravních kvalitách těch, kteří mají vystupovat za K 231 a na venkově zakládat jeho pobočky. Příliš dobře si uvědomovali, že třeba jen nepatrné selhání, chybný krok a nerozvážnost se jim mohou krutě vymstít.

Pochybnosti nad tím, kam se uvolňování poměrů roku 1968 bude ubírat, kdy a jak se zarazí a jaké nečekané peripetie se mohou ještě odehrát, může dokreslit i následující epizoda. Tehdy jsem pracovala ve Státní památkové péči Středočeského kraje a v rámci zmíněného „uvolňování poměrů“ mi bylo svěřeno místo vedoucí odboru. To mi umožnilo, abych mohla ovlivnit obsazení místa právníka. Protože JUDr. Ladislav Gruber byl kvalifikovaný právník a po návratu z vězení se živil jako umývač aut, snažila jsem se toto místo získat pro něj. Vzal si čas na rozmyšlenou, jenomže když už to bylo připraveno a stačilo vyřídit formality, bylo to v polovině července, řekl mi, že současnému vývoji nevěří, a proto raději zůstane u mytí aut.

Skutečně zneklidňujícím a rozčilujícím momentem z programu K 231, a to i v očích reformních komunistů, bylo pořizování dokumentace o nezákonnostech a zločinech z období uplynulého komunistického dvacetiletí. Zdá se, že zcela mimo pozornost zatím zůstává fakt, že z podnětu K 231 došlo v létě 1968 k prověřování, zda a jak byly pohřbívány oběti komunistického režimu na hřbitově v Ďáblicích. Dokumentační komise chtěla zjistit, co se stalo s těly popravených a umučených a kde skončily ostatky faráře Josefa Toufara. Závěrečná zpráva o šetření ve věci

3 DVOŘÁKOVÁ, Zora: Klub 231 v kladenském okrese. In: *Slánský obzor* (1998), s. 77–90. Článek byl otištěn také v *Masarykově lidu*, roč. 14, č. 4 (2008), s. 5.

4 O vzniku těchto vztahů v době věznění a o plánech a předsevzetích vězňů viz ČAPEK, Milošlav: *O mužích, na které se zapomnělo*. Praha, Pragma 2000, kapitola „Doba velkých plánů a předsevzetí“, s. 149–152.

hromadného pohřbívání na hřbitově v Ďáblicích, kterou vypracoval pracovník komise ministra vnitra major František Machara, byla datována 9. srpna 1968 a potvrdzovala, že tehdy ještě existovala dokumentace (inventární seznamy a polohové knihy), jejichž záznamy však byly nepřesné a záměrně matoucí. Tehdy ještě byly, ale již o pár týdnů později lehly popelem, protože v místnosti, kde se nacházely, vypukl oheň. Pokud je mi známo, tato záležitost dosud zůstává neobjasněná.⁵

Dokumentační komise K 231 měla dvě složky: první měla za cíl dokumentovat současnost, druhá nezákonnosti minulých dvaceti let. V čele celé dokumentační komise stál Ota Rambousek, o druhou složku pečoval Jiří Málek. Ten mi vylíčil situaci 21. srpna 1968 tak, jak je popsána v knize Jiřího Hoppeho, avšak s několika drobnými rozdíly: po noci z 20. na 21. srpna, kdy byla odvezena část dokumentace, se ráno dostavil Jiří Málek s Karlem Nigrínem a Luborem Havlem. Na domě na Karlově náměstí čp. 17 odšrouboval desku s označením K 231 a uložil ji uvnitř domu. Potom s Nigrínem pokračoval v zabezpečování shromážděné dokumentace – týkalo se to kartotéky členů, kterou na místě spálili, a písemností o přípravách k založení K 231. Jiří Málek a Karel Nigrín tento písemný materiál odnesli do Archivu Národního muzea na Pohořelci, aby tam bez jakékoliv evidence byl uložen.

Dokumentace zabývající se nezákonnostmi uplynulého dvacetiletí byla naštěstí převedena na mikrofilmy, které Ladislav Gruber před svým odchodem do zahraničí ukryl na zahradě spořilovského domku, kde bydlel.⁶ Informace, kterou o tom mám, pochází od Ladislava Grubera, který se po roce 1990 vrátil domů a dožil v penzionu v Šalounově ulici na pražském Opatově. Podle jeho líčení se mu podařilo ze zahraničí vyslat sem jakéhosi obchodníka, který na zahradě jeho domku na Spořilově mikrofilmy vyzvedl a odvezl je na Západ. Ty se spolu s další dokumentací, kterou zabezpečil Ota Rambousek, dostaly do Toronta a byly v roce 1973 základem pro vydání *Zprávy dokumentační komise K 231* ve spolupráci s nakladatelstvím Škvoreckých.⁷

Jiří Hoppe ve své knize uvádí, že se v komunistických kruzích objevilo mínění, že se K 231 zmocní národní socialisté a sokolové. Takové tendence se v něm však nevyskytovaly, i když obě tyto složky tu byly silně zastoupeny. Klub 231 se důsledně snažil naplňovat svůj rehabilitační program, přičemž respektoval, že skladba členstva je ve své politické orientaci různorodá.

Ačkoliv ti, kteří stanuli v čele K 231, byli lidé osobití a některé je možno označit za výrazné individuality, přesto lze u nich vystopovat shodné rysy. Většina z nich byli vysokoškoláci, mnozí měli shodnou zkušenost s akčním výborem, který je ze

5 Protokoly o šetření ve věci hromadného pohřbívání na hřbitově v Ďáblicích jsou uloženy v archivu v Kanicích u Brna pod číslem 1453.

6 O mikrofilmech se zmiňuje Karel Starý ve své diplomové práci z roku 1992 nazvané *Vznik, vývoj a činnost organizace K 231 v roce 1968*, s. 69. Jiří Hoppe tuto skutečnost neuvádí.

7 RAMBOUSEK, Ota – GRUBER, Ladislav: *Zpráva Dokumentační komise K 231*. Toronto, Členové Dokumentační komise K 231 v exilu 1973. Doslov napsal Josef Škvorecký.

studia vyloučil. Byli to většinou ti, kteří se narodili v letech 1920 až 1927, respektive 1928. Těm starším, kteří byli mezi nimi, se podařilo vysokou školu dokončit ještě před zatčením.

Dá se o nich říci, že většina byla skutečně odchována první republikou. Svoboda, demokracie, pluralitní politický systém a Tomáš Garrigue Masaryk, to pro ně nebyly nějaké prázdné pojmy, ale program, který chtěli naplňovat. Ve svém dospívání ještě stihli poznat a prožít si, co je to svobodná občanská společnost. I to je výrazně formovalo. Prošli sokolskou výchovou, skautskou výchovou (skautů bylo mezi nimi hodně). Některé formovala YMCA, na Moravě to byl Orel.

Jejich perspektivní nástup do života zarazil Mnichov, německá okupace, otřesné události druhé světové války. Po osvobození roku 1945 chtěli zameškané roky dohnat. Projevilo se to i v tom, že se vrhli do politického dění. Tahle generace neměla zábrany se politicky angažovat. A nyní se ukázalo, jak je minulé dvacetiletí zformovalo, čemu teď věří a co chtějí budovat. V českých zemích si mohli vybrat jen ze čtyř politických stran – a strany vždycky usilovaly o mladého člověka, protože on je jejich budoucnost a perspektiva. KSČ tímhle úsilím byla pověstná a těžce nesla, že národněsocialistická strana měla početnou a výraznou mládežnickou složku. Když jsem se kdysi některých z těch, kteří pak stanuli v čele K 231, ptala, proč po válce šli do národněsocialistické strany, nezdůvodňovali to nějakými idejemi, ale dostala jsem odpověď, že tahle strana jim nejméně vadila.

Nyní v roce 1968, po dalších ztracených letech, měli naději, že by něco ze svých někdejších předsevzetí a plánů mohli uskutečnit. Ale po zkušenostech, které měli za sebou, jejich obezřetnost byla silnější než naděje. Nicméně někteří z nich v skrytu mysli mohli tehdejšímu vývoji více uvěřit, než dávali najevo. Události 21. srpna pak vnímali jako naprostý konec všeho. Když tohle píši, myslím na závěr života Františka Falerského-Bonnyho (ročník 1927), vedoucího čtvrtého oddílu Junáka v Praze, člověka osobitého a vzdělaného (před zatčením studoval filozofii), který jako by už neměl sílu dál žít. Nerespektoval varování lékařů, a tak se jeho život uzavřel 6. září 1969.

Jestliže se někdy řekne, že „si národ pouští žilou“, že promrhal „jednu dvě generace“, pak se to právem dá říci o příslušnících generace narozené ve dvacátých letech 20. století. Mnozí z nich pro své přesvědčení, své postoje a jednání skončili v komunistických věznicích a lágrech a v roce 1968 stanuli mezi zakladateli a členy K 231.

V té době ve své většině měli ideální věk a předpoklady pro veřejnou (případně i politickou) činnost, pro znovuvytváření svobodné občanské společnosti. Měli v sobě vklad z první republiky, přes všechny nedokonalosti demokracie znali její cenu, měli za sebou obrovské zkušenosti ze střetu s komunistickou totalitou, byli to lidé zralí, ale pro politickou a veřejnou práci stále ještě mladí. Měli energii, nápady, odhodlání. Byli realističtí, a proto navenek vystupovali tak obezřetně a neváhali vyslovit podporu „obrodnému procesu“ v KSČ. Mezi sebou a ve svých úvahách o dalším vývoji naší společnosti měli však na mysli demokracii, a nikoliv limitovanou demokratizaci. V tomto směru je skalní komunističtí konzervativci odhadli přesně a správně.

Katastrofální závěr „pražského jara“ jim ukázal, že v jejich případě jakákoliv šance a perspektiva končí, a protože lidský věk je příliš časově omezený, už novou naději očekávat nemohou. To se potvrdilo po listopadu 1989. Do nové svobody a demokracie vstoupili jako téměř sedmdesátiletí – a to je věk, kdy už se zpravidla s veřejnou a politickou prací nezačíná.

Je velmi poučné a výmluvné, že muselo uplynout dlouhých dvacet let od listopadu 1989, než vznikla odborně fundovaná kniha, v níž jsou příslušníci této generace vzpomenu ti v rámci objektivního pohledu na pražské jaro 1968 a objektivního vykreslení postojů tehdejších reformních komunistů ke K 231. Potěšující a nadějn é je, že se k tomuto pohledu dopracoval historik, který se narodil v roce 1968, takže sám nic z toho neprožil a není zatížen nějakým osobním, stranickým či skupinovým zájmem, jak se tomu někdy děje, když se k událostem roku 1968 vyslovuje někdo z bývalých reformních komunistů.